

Józef SZOCKI   Jerzy Jarowiecki
**Prasa na ziemiach polskich
XIX i XX wieku**

Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania
„Edukacja”, Wrocław 2013, ss. 224

Jerzy Jarowiecki
The Press in Poland in the 19th and 20th Century

Nie jest rzeczą łatwą recenzowanie pracy naukowej, która zawiera, jak w tym przypadku, teksty zróżnicowane pod względem treści. Trzeba jednak przyznać, że literatura naukowa wzbogaciła się o interesującą, potrzebną, wartościową i na czasie książkę. Wprawdzie teksty były już drukowane, o czym czytamy w nocie edytorskiej (s. 201), jednakże można stwierdzić, że w gruncie rzeczy mamy do czynienia z wnikliwym i ciekawym studium powstania i rozwoju badań nad prasą polską.

Praca składa się z sześciu rozpraw. Są to w kolejności: *Badania nad prasą w Polsce w latach 1996–2001*; *Badania nad polską prasą lokalną. Studium przeglądowe*; *Prasa wydawana w Krakowie — przedmiotem badań nad prasą lokalną*; *Czy Lwów był „pustynią kulturalną”?* *Czasopisma społeczno-kulturalne i literackie w latach autonomii galicyjskiej*; *Polska i ukraińska prasa pedagogiczna w Galicji w okresie autonomii w latach 1867–1918*; *Prasa ukraińska we Lwowie w okresie autonomii Galicji (1867–1918)*.

Jeżeli chodzi o pierwszą rozprawę, to powstała ona w trakcie przygotowania do druku wspólnie z Władysławem Markiem Kolasą 748-stronicowej *Polskiej Bibliografii Prasoznawczej 1996–2001* (Kraków 2005), wydanej przez Komisję Prasoznawczą Polskiej Akademii Nauk, Oddziału w Krakowie. Zarejestrowano w niej 6840 pozycji, a wśród nich 1207 książek oraz 5111 artykułów i 490 recenzji zamieszczonych na łamach 836 czasopism. Autor nawiązuje w swoich badaniach do dorobku wyśmienitego znawcy warsztatu dokumentacyjno-prasoznawczego, Sylwestra Dzikiego, który oceniając pod względem merytorycznym stan wydawnictw bibliograficznych, w tym nawet sygnowanych przez Bibliotekę Narodową, pisał, że

zawarte w nich informacje nie do końca pozwalają prasoznawcom na sporządzenie w pełni wiarygodnego obrazu statystyczno-typologicznego polskiej prasy.

Polska bibliografia prasoznawcza za lata 1996–2001 — jak sam autor zaznacza — jest bibliografią retrospektywną, chociaż inwentaryzuje publikacje z niezbyt odległej przeszłości określanej czasem transformacji prasy, który trwa nadal. Zatem przedstawianie informacji o prawie całościowym dorobku piśmiennictwa za ten okres uznać można za odbicie stanu wiedzy z zakresu prasoznawstwa, o rozwoju naukowym tej konkretnej dyscypliny, co ma niewątpliwie związek z naukoznawstwem.

W recenzowanej pracy czytamy także o innych bibliografiach prasoznawczych. Jak wiadomo, już na początku XX w. kilkakrotnie podejmowano interesujące próby rejestrowania dorobku piśmiennictwa poświęconego prasie. Autor wymienia książki wybitnych bibliografów-prasoznawców, przede wszystkim Stanisława T. Jarkowskiego z 1911 r. pt. *Literatura dotycząca prasy polskiej...* oraz z 1930 r. pt. *Najnowsza literatura o prasie i jej nauce w Polsce* — jako pierwsze próby stworzenia nowoczesnej dokumentacji dotyczącej prasy polskiej (odnotował w nich 450 i blisko 600 poz.). W ślady powyższego badacza poszła Jadwiga Krawczyńska, która sporządziła w 1950 r. *Spis bibliograficzny prac, monografii i przyczynków do historii prasy polskiej*, obejmując nim 2057 pozycji z lat 1887–1949 oraz 96 pozycji sprzed 1859 r. Siedem lat później ukazały się *Materiały do bibliografii dziennikarstwa i prasy w Polsce w latach 1944–1954* pod red. Jana Halperna, w opracowaniu których wzięło wielu autorów. Odnotowano w niej 10 748 pozycji poświęconych prasie i dziennikarstwu, wykorzystując druki zwarte i artykuły z 83 dzienników i 515 czasopism.

Za swoiste dopełnienie tego bogatego rejestru materiałów autor uznał opracowaną przez Jadwigę Krawczyńską *Bibliografię ważniejszych publikacji za lata 1945–1961*, wydaną w ramach obchodów 300-lecia prasy polskiej w 1961 r. Funkcję bibliografii retrospektywnej piśmiennictwa prasoznawczego pełni z pożytkiem opracowana przez Andrzeja Notkowskiego bibliografia załącznikowa do czterotomowej *Historii prasy polskiej* pod redakcją Jerzego Łojka, powstałej w Pracowni Czasopiśmiennictwa Polskiego XIX–XX wieku Instytutu Badań Literackich PAN w Warszawie, wydanej w latach 1976–1980. Autor wymienił jeszcze cztery bibliografie ukazujące stan badań nad prasą. Są nimi: retrospektywne bibliografie publikacji o prasie śląskiej od czasów najdawniejszych do roku 1999, opracowane przez znanego badacza tej prasy Joachima Glenska. W trzech tomach *Bibliografii opracowań prasy śląskiej* zarejestrował on łącznie 9130 pozycji nie tylko piśmiennictwa polskiego, ale też niemieckiego i czeskiego oraz liczne prace niepublikowane, zachowane w archiwach. W tomie pierwszym znalazły się książki i rozprawy oraz liczne artykuły opublikowane do roku 1945 — łącznie 1710 pozycji; tom drugi, obejmujący opracowanie śląskiej prasy w latach 1945–1975, zawiera 2443 opisy bibliograficzne, w tomie trzecim autor odnotował kolejnych 2138 opisów, będących

suplementem do tomu z publikacjami do 1945 r.; z kolei w tomie czwartym zarejestrował publikacje za lata 1945–1999 w ilości 2794 pozycji.

Należy też wspomnieć o materiałach do historii prasy polskiej na obczyźnie 1939–1962 opracowanych przez Jana Kowalika, specjalizującego się w dokumentowaniu działalności prasowej po 1939 r. poza granicami Rzeczypospolitej (odnotował 481 opracowań). W tej grupie prac rejestrujących publikacje o prasie znajduje się też dwutomowa *Bibliografia opracowań prasy ukazującej się w Polsce w latach 1939–1945* autorstwa Jerzego Jarowieckiego, Ewy Wójcik i Grażyny Wrony, w której odnotowano 2915 opisów tekstów z lat 1944–1997 o prasie konspiracyjnej, a także wydawanej przez okupantów niemieckich i radzieckich oraz w obozach jenieckich.

Analitycznego przeglądu badań nad prasą polskiego ruchu robotniczego dokonał Sylwester Dziki w pracy pt. *Prasa polskiego ruchu robotniczego do roku 1948: przegląd dokumentacyjno-bibliograficzny*. Cenna jest *Polska bibliografia adnotowana wiedzy o środkach masowego komunikowania*, która powstała w Pracowni Dokumentacji i Informacji Naukowej Ośrodka Badań Prasoznawczych i RSW „Prasa-Książka-Ruch” w Krakowie. Na łamach „Rocznika Historii Prasy Polskiej” (1999–2001) ukazywała się *Polska bibliografia prasoznawcza* autorstwa Władysława Marka Kolasy i Jerzego Jarowieckiego.

Medioznawcy mogą być zaskoczeni informacjami, że najwięcej publikacji ogłoszono nie na łamach głównych czasopism prasoznawczych: „Press” (673), „Zeszyty Prasoznawcze” (252), „Media i Marketing Polska” (196), „Media Polska” (143), „Rocznik Historii Prasy Polskiej” (107), lecz w dziennikach „Rzeczpospolita” (256), „Gazeta Wyborcza” (125) oraz w „Tygodniku Powszechnym” (101). Łącznie na łamach wyżej wymienionych ośmiu tytułów opublikowano 1853 pozycje, co stanowi 33,08% wszystkich zarejestrowanych w bibliografii.

Kolejna rozprawa, zatytułowana *Badania nad prasą lokalną. Studium przeglądowe*, powstawała — jak autor pisze — w trakcie przygotowań referatów na dwie konferencje naukowe organizowane przez Komisję Prasoznawczą PAN i Wojewódzką Bibliotekę Publiczną w Krakowie (2006) oraz Wyższą Szkołę Zarządzania „Edukacja” we Wrocławiu. Omówiono w niej kierunki i stan badań od pierwszej połowy XIX wieku do 2005 roku. Sporo uwagi poświęcono dyskusji nad pojęciem „prasa lokalna”, stwierdzając jej rozpoczęcie w 1958 r.

Autor recenzowanej pracy przypomina taką autorkę, jak Gryzelda Missalowa, która w tymże roku podkreślała ważną rolę społeczną i polityczną prasy, w tym też prasy lokalnej: „w tematyce czasopism społeczno-literackich na plan pierwszy wysunął się problem narodu i sposobów utrzymania narodowości pod obcym zaborem”. Nieco później Jerzy Myśliński na konferencji w 1967 r. w Warszawie nt. *Historia prasy polskiej a kształtowanie się kultury narodowej* mówił o rozwoju, roli i znaczeniu prasy prowincjonalnej (lokalnej) w drugiej połowie XIX wieku.

Problemom prasy lokalnej poświęcił kilkanaście studiów w latach dziewięćdziesiątych Andrzej Notkowski. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje studium

Polska prasa prowincjonalna doby powojennej, jej funkcje społeczne i geografia wydawnicza (1991). Wspomniany autor ukazał w nim doniosłą rolę lokalnego czasopiśmiennictwa jako czynnika życia narodowego w epoce niewoli narodowej, jego rozwój ilościowy we wszystkich regionach kraju do 1914 r. Pisali o ważkiej roli prasy lokalnej na Śląsku J. Glensk, na Mazurach i Warmii J. Jasiński, S. Staniszewski, T. Cieślak. W latach II Rzeczypospolitej nastąpił ożywiony rozwój prasy lokalnej, nazywanej zwykle prowincjonalną. W 1919 r. ukazywało się 336 tytułów, w 1925 r. 444, 1928 r. 667, ale w 1937 r. ich liczba zmalała do 576 tytułów. Po II wojnie światowej zapoczątkowany został rozwój prasy lokalnej w 1945 r. Stała się ona podstawowym źródłem informacyjnym w małych ośrodkach, najczęściej w miastach powiatowych. Były to dzienniki i tygodniki wydawane przez rady narodowe, komitety PPR i PPS, PSL, biura pełnomocników rządu ds. zagospodarowania Ziemi Odzyskanych.

W początkowych latach Polski Ludowej liczba tytułów prasy lokalnej nie była zbyt imponująca, gdyż tendencje centralistyczne władz politycznych nie stwarzały zbyt korzystnego klimatu dla rozwoju tego typu prasy. Według obliczeń Tadeusza Kupisa w 1948 r. w kraju ukazywało się łącznie 880 tytułów gazet i czasopism (w tym w Warszawie 381), w 1955 r. istniało zaś 638 tytułów (w tym w Warszawie 345). Występowały wyraźne tendencje centralistyczne.

Trzeci z kolei rozdział zatytułowano *Prasa wydawana w Krakowie — przedmiotem badań nad prasą lokalną*. Autor potraktował prasę wydawaną w Krakowie jako prasę lokalną (od miejsca wydania), ukazując jednocześnie różnorodny jej zasięg lokalny, ponadlokalny, regionalny, ogólnokrajowy. W Krakowie Hieronim Pinocci rozpoczął w 1661 roku wydawanie „Merkuriusza Polskiego Ordynaryjnego”, którego zasięg nie ograniczył się tylko do Krakowa. Była to najstarsza znana gazeta w języku polskim.

Autor recenzowanej książki m.in. wymienia następujące pisma: „Gazeta Krakowska” powstała w czerwcu 1794 roku jako dziennik informacyjny, ukazująca się z przerwami (1796–1831, 1846–1848), sam tytuł dotrwał do czasów współczesnych; „Pszczółka Krakowska” (1819–1822), wydawana i redagowana przez Konstantego Majeranowskiego, „Czas. Dziennik poświęcony polityce krajowej i zagranicznej...” (1848–1939) — organ krakowskich konserwatystów; podobnej orientacji „Przegląd Polski” (1866–1914); „Nowa Reforma” (1882–1928) związana z obozem liberalno-demokratycznym. W tym nurcie sytuowała się też „Krytyka” (1896–1914). Dużym zainteresowaniem cieszyły się znaczące czasopisma: wydawany przez socjalistów „Naprzód” (1892–1939), także reprezentujący nurt narodowo-katolicki „Głos Narodu” (1883–1939), czy też o podobnej orientacji „Przegląd Powszechny” (1884–1939). Duże znaczenie miał „Ilustrowany Kurier Codzienny” (1910–1939) Mariana Dąbrowskiego.

W recenzowanej książce czytamy, że w Krakowie w roku 1989 ukazywało się 412 tytułów. Łącznie w okresie 1989–1998 w Krakowie wydawano 1383 tytuły

(według statystyk urzędowych — ponad 400). Wśród nich liczna była oferta pism społeczno-politycznych (133), czasopism kulturalnych (129), prasy katolickiej (214), czasopism naukowych i popularnonaukowych (524), reklamowych (82), sublokalnych (82), sportowych (45).

W czwartym rozdziale *Czy Lwów był „pustynią kulturalną”?* *Czasopisma społeczno-kulturalne i literackie w latach autonomii galicyjskiej* przedstawiono rozwój prasy literackiej, społeczno-kulturalnej, dodatków literackich. Autor recenzowanej książki udowodnił, że Lwów posiadał tego typu pisma w latach 1867–1918. Pełne informacje na ten temat — jak autor twierdzi — zawarł w swojej książce *Prasa lwowska w latach 1864–1918. Bibliografia*.

W fundamentalnej *Bibliografii polskiej* Karola Estreichera znajdują się opisy 84 tytułów pism lwowskich wydanych w latach powojennych. Znaczący bibliograf polski Stanisław Jarkowski w 1930 roku, roku 220-lecia prasy polskiej, zarejestrował tylko 20 najważniejszych tytułów.

Według autora omawianej tu książki w latach 1864–1918 we Lwowie ukazywało się 1120 tytułów prasowych. Lata bezpośrednio po powstaniu styczniowym, uważane w Galicji powszechnie za lata zastoju, wpływać też mogły niekorzystnie na rozwój prasy. System koncesyjny, jaki funkcjonował w Galicji, został zniesiony po uchwaleniu Konstytucji w 1867 roku, która zapewniła prasie wolność słowa w określonych przepisami granicach. 23 maja 1873 roku weszła w życie ustawa karna w sprawach prasowych: krępująco i uśmierniająco działała cenzura represyjna, która zastąpiła obowiązującą dotąd cenzurę prewencyjną, stosowano kary i konfiskaty orzekane przez sądy, nawet za drobne przekroczenia prawa prasowego, orzekano przepadek kaucji, wprowadzano zakaz kolportażu pisma, czy też odebranie debitu pocztowego periodykom zagranicznym. Nie ułatwiał też rozwoju prasy tzw. stempel dziennikarski (zniesiony od 1 stycznia 1900 roku) oraz podatek od ogłoszeń. W roku 1864 we Lwowie ukazywało się 27 tytułów, w dwa lata później — 31. Dopiero uzyskanie przez Galicję autonomii spowodowało wyraźne ożywienie gospodarcze i kulturalne, powstały też korzystniejsze warunki polityczne i prawne do rozwoju prasy we Lwowie. Potwierdza to wzrost liczby tytułów: w 1867 roku było ich 35, 10 lat później ukazywało się już 70 pism, w 1890 roku — 105, a w 1912 — 248. W porównaniu ze stanem z 1864 roku w 1912 roku liczba pism wzrosła ponad 3 razy. Gwałtowny spadek rozpoczął się w roku 1915 (138 tytułów), ale i tak ich liczba była ponad 5 razy wyższa w porównaniu z 1864 rokiem. W 1918 roku liczba wydawanych tytułów wzrosła do 152.

Najliczniejszą grupę stanowiły czasopisma społeczno-polityczne (w statystykach austriackich występuje termin „pisma polityczne”) — 134 (14,2%) oraz czasopisma fachowe — 122 (12,9%), nieco mniejszą stanowiła prasa ogólnoinformacyjna — 90 tytułów (9,6%). Z innych grup wymienić można czasopisma prawno-administracyjne i urzędowe (58 — 6%), społeczno-kulturalne (70 — 7,9%), humorystyczno-satyryczne (50 — 5,9%), naukowe (49 — 5,2%), literacko-artystyczne (49 — 5,2%), rol-

nicze (36 — 4,9%), medyczo-przyrodnicze (23 — 2,4%), przemysłowo-techniczne (24 — 2,5%), dla dzieci i młodzieży oraz szkolne (52 — 5,4%), pedagogiczne (34 — 4,5%), kobiece (25 — 2,6%), ekonomiczne (14), sportowe (15), bibliograficzne i bibliotekarskie (28 — 2,7%), statystyczne (6), geograficzne (4), wojskowe (11). Pozostałych tytułów nie sklasyfikowano. Prasa lwowska adresowana była do różnych kręgów odbiorców.

Dwa ostatnie rozdziały to *Polska i ukraińska prasa pedagogiczna w Galicji w okresie autonomii galicyjskiej 1867–1918* oraz *Prasa ukraińska we Lwowie w okresie autonomii Galicji (1867–1918)*, zawierające wiele nieznanych dotąd informacji. Wcześniej istniały nieliczne pisma urzędowe, jak np. dwumiesięcznik „Kurendy Szkolne” (1863–1870), wydawany przez Konsystorza Diecezji Krakowskiej czy też Konsystorza Metropolitalnego Lwowskiego Obrządku Łacińskiego (1846–1866). „Kurendy” ukazywały się pod różnymi tytułami, często się zmieniającymi.

W latach 1897–1917 Cesarsko-Królewska Rada Szkolna Krajowa w Galicji wydawała „Dziennik Urzędowy C.K. Rady Szkolnej Krajowej w Galicji w zakresie szkół ludowych”. Na jego łamach zamieszczano główne postanowienia władz oświatowych, wiadomości statystyczne, pisano o budownictwie szkolnym, o książkach odpowiednich dla dzieci i młodzieży. Od 1912 roku „Dziennik” ukazywał się z dodatkiem „Czasopismo Pedagogiczne” pod redakcją Mariana Reitera (do 1919).

Charakter urzędowego czasopisma pedagogicznego miał rocznik „Sprawozdania C.K. Rady Szkolnej Krajowej o Stanie Wychowania Publicznego w Kraju” (1868–1918), który od 1916 roku nosił tytuł „Kronika Rady Szkolnej Krajowej”. W latach 1904–1910 wydawano w Stryju dwutygodnik „Dziennik Rozporządzeń C.K. Starostwa i Rady Szkolnej Okręgowej”, zaś w Przemyślu w latach 1911–1912 ukazywało się podobne pismo („Dziennik Urzędowy C.K. Starostwa i C.K. Rady Szkolnej w Przemyślu”).

Początki kształtowania się ukraińskiego ruchu narodowego w Galicji przypadają na okres Wiosny Ludów. Galicję zamieszkiwało blisko 40% ludności ruskiej, skupionej głównie we wschodniej części kraju. Twórcami tego ruchu narodowego była tzw. Ruska Trojca, głosząca, że „Ukraińcy galicyjscy są częścią wielkiego narodu Rosji”, przeciwstawiająca się poglądom, które traktowały Ukraińców jako część narodu polskiego, a język ukraiński jako jeden z polskich dialektów. Znany badacz dziejów Lwowa, Lech Podhorecki, dowodził, że w pierwszej połowie XIX wieku równoległe z polskim patriotycznym ruchem spiskowym kształtował się ukraiński ruch narodowy w Galicji. Twórcy Ruskiej Trojcy byli rzecznikami akcji oświatowej wśród ludu ukraińskiego, pionierami narodowego piśmiennictwa opartego na rodzimym, bogatym folklorze i własnej historii, zbieraczami materiałów do ojczyściej kultury, inicjatorami badań naukowych, twórczości literackiej i działalności wydawniczej.

Ukraiński ruch polityczno-kulturalny zapoczątkowany w 1846 r. zaowocował utworzeniem politycznych ośrodków, takich jak Główna Ruska Rada, Ruski Sobór,

Galicko-Ruska Maticja, Narodnyj Dom, które razem ze Stawropigijskim Instytutem zaczęły wydawać ukraińską prasę. Prasa ukraińska odzwierciedlała odrębności — narodową, religijną i kulturalną. Do społeczności ukraińskiej kierowano również dzienniki urzędowe, dwujęzyczne, drukowane cyrylicą i w języku niemieckim. Taki charakter urzędowy miało np. pismo wydawane w dwu językach od 1849 r.: „Wsieobszczyj dniewnik zemskich zakonow i Prawytelstwa dla Koronnoj oblasti Galycyi i Wołodomerij z Kniażestwami Oświencimskym i Zatorskim i z Welykym Kniażestwom Krakowskym” — „Allgemeines Landes-Gesetz und Regierungsblatt für das Kronland Galizier und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz, Zator und dem Gross-Herzogthume Krakau” (do 1853 r.). Podobnym pismem był „Wiestnyk Krajewoho Prawytelstwa dla Koronnoj oblasti Galycii i Wołodomerij z Kniażestwami Oświencimskym i Zatorskim i z Welykym Kniażestwom Krakowskym” — „Landes-Regierungsblatt für das Kronland Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator und dem Gross-Herzogthume Krakau” (1853–1854); „Wiestnyk Krajewoho Prawytelstwa dla ouprawitelstwennoj oblasti Namiestnyczestwa w Lwowi” — „Landes-Regierungsblatt für das Verwaltungsgebiet der Statthalterei in Lemberg” (1854–1857). W latach 1858–1859 pismo ukazywało się pt. „Wiestnyk Rady Krajewoho dla oblasti administracijnom Namiestnyczestwa w Lwowi”.

Dopiero 15 kwietnia 1848 roku z inicjatywy Głównej Ruskiej Rady ukazał się pierwszy numer tygodnika politycznego „Zorja Hałycka”, której naczelnym redaktorem i wydawcą został Anton Pawenc’kyj. W pracy autora czytamy, że było to „Piśmo poświęcone sprawom narodowym, politycznym i cerkiewnym, problemom gospodarczym galicko-ugorsko i bukowińsko-ruskogo naroda” (do 1850 r.), „Piśmo poświęcone literaturze i rozrywce” (do 1856 r.), „Piśmo poświęcone literaturze, rozrywce i gospodarstwu” (1857 r.). Pismo ukazywało się we Lwowie, ale kolportowano je na obszarze całej Galicji i Bukowiny. Kolejnymi redaktorami byli: Michajło Kossak, Iwan Guszałewycz, Mikołaj Sawczynskij, Bohdan A. Didyc’kyj, Seweryn G. Szechowycz.

„Zorja Hałycka” przez dziesięć lat była pismem Głównej Ruskiej Rady, wpływając znacząco na rozwój rodzimej kultury w Galicji, na Bukowinie i na Zakarpaciu. Główna Ruska Rada, popierając Habsburgów, przeciwstawiała się dominacji polskiej w Galicji, żądała wprowadzenia języka ukraińskiego do szkół, zrównania praw duchowieństwa unickiego i rzymskokatolickiego, zwiększenia liczby Ukraińców w administracji państwowej. W 1848 roku we Lwowie ukazywał się też co tydzień „Dnewnyk Ruskij”, zawierający teksty drukowane alfabetem łacińskim oraz cyrylicą. Redaktorem był Iwan Wagylewycz. Był to organ politycznego ugrupowania spolszczonych Ukraińców; polemizujący z programem Głównej Ruskiej Rady. Ruski Sobór opowiedział się na łamach pisma za przynależnością galicyjskich Ukraińców do społeczeństwa polskiego.

W styczniu 1849 roku powstało ukazujące się dwa razy tygodniowo pod redakcją I. Guszałewycza pismo informacyjno-polityczne „Nowyny”, którego żywot

trwał zaledwie trzy miesiące (sprawy finansowe). W tym samym roku ukazywał się literacki tygodnik „Pszczola” pod tą samą redakcją (maj–listopad) oraz „Galic’ko-Ruskij Wiestnyk” (do 5 lutego 1850 r.), na łamach którego mieściły się urzędowe informacje i rozporządzenia, krajowe i zagraniczne informacje polityczne, a także poruszano problemy ekonomiczne i kulturalne.

W języku ukraińskim ukazywały się też pisma religijne, np. w języku polskim i pisane cyrylicą „Sels’kaja Rada” — „Wiejska Rada” wydawana przez Cerkiewne Bractwo, pod red. Jana Demkowycza (1850 r.) oraz „Pouczenia Cerkownyja” wydawane przez Instytut Stawropigijski (1853–1854) pod kolejną redakcją I. Guszalewycza, B.A. Didyc’kiego, S. Szehowycza, M. Sawczyńskija. Czasopismo było dodatkiem do „Zorji Hałyckiej”. Wydawano też czasopismo o charakterze kulturalno-oświatowym dla młodzieży „Łada” (1853 r.) pod redakcją S. Szehowycza, „ku zabawie i nauce”, głównie adresowane do dziewcząt (nauczycielek, guwernantek, modystek), pełne porad rodzinnych oraz treści popularnonaukowych.

Podobny charakter miało czasopismo „Semiennaja Biblioteka” (1855–1856) redagowane przez S. Szehowycza. Na łamach pisma zamieszczano artykuły poświęcone ukraińskiej literaturze, historii i kulturze, oryginalne utwory, wyrażano moskalofilskie sympatie.

W latach 1860–1866 ukazywało się 13 tytułów prasowych. W 1860 r. wydawano urzędowe czasopismo „Rosporjażenja Krajewych’ Urjadow dla Korolestwa Galicyi i dla Bukowyny”. Wśród tytułów szczególnie ważnym było ukazujące się trzy razy dziennie „Słowo”, wychodzące przez 27 lat (1861–1887). W okresie 1872–1874 miało drugie popołudniowe wydanie. W latach 1875–1887 wychodziły też numery świąteczne. Redakcja stwierdzała, że „ruskiemu narodowi potrzeba więcej światła”, „rozbudzenia świadomości narodowej”. Na łamach pisma opisywano historię miast i miasteczek Galicji pełnych śladów rusińskiej kultury, przedstawiano położenie materialne ludności ukraińskiej. Wyraźnie po 1865 roku występowały w piśmie tendencje moskalofilskie. Redakcja wydawała liczne dodatki: „Literaturna pryloha dla całorocznych prenumeratorow «Słowa»” (1867–1868), „Galiczanin” (1867–1870), „Pyśmo dla Hromady” (1867 r.), „Dodatok «Słowa» dla Hromady” (1867 r.), „Słowo dla Gromady” (1869–1870).

W latach 1862–1863 Stawropigijski Instytut wydawał czasopismo literackie „Galiczanin”. Wychodziło „literackie pismo dla zabawy i nauki” — „Wieczernyc’” (1862–1863) redagowane kolejno przez Fiedora Zarewycza i Wołodymyra Szaszkewycza. Wydawane było przez młodych ukraińskich działaczy z organizacji Mołoda Ruś, którzy zainicjowali ruch „narodowo-kulturalnego odrodzenia na gruncie jedności ukraińskiego narodu”, głosząc: „dla nas minęła użę pora pol’skoji i pora moskowskoji mowy”. Szerzyli oni wiedzę historyczną o narodzie w języku ukraińskim, pisali o rodzimej literaturze zachowanej w ustnych przekazach. Godny uwagi był ilustrowany miesięcznik humorystyczny „Klepajło” pod redakcją A. Wachnia-nina i J. Sawczyńskiego, wydawany w latach 1860–1863.

W drugiej połowie XIX odnotowujemy rozwój szkolnictwa ukraińskiego, we Lwowie powstawały ukraińskie organizacje i instytucje oświatowe, nauczyciele stanowili jedną z liczniejszych grup inteligencji ukraińskiej. Nastąpił ożywiony rozwój czasopism pedagogicznych. Znaczna część tych czasopism była związana z moskafilskim ruchem. Poza „Galiczaninem” ukazywała się „Ned’lja” (1865–1866) — pismo dla nauki i zabawy, gospodarstwa, przemysłu i handlu, dwutygodnik wydawany i redagowany przez M. Popieła. Pierwszy numer ukazał się jako dodatek do „Słowa”, a następne jako publikacje samodzielne. Ukazywało się również „Pyśmo do Hromady”, początkowo jako tygodnik (1864–1865), a następnie jako dwutygodnik (1867–1868), wydawane i redagowane przez S. Szechowycza. Czasopismo to, o charakterze polityczno-literackim, kierowane do wiejskiego czytelnika poprzez duchowieństwo i nauczycieli szkół ludowych, zamieszczało powiastki obyczajowe, rozprawy o gospodarstwach, porady prawne, o gromadzkim samorządzie i wyborach do niego.

Wydawane też były liczne pisma będące rzecznikami ukraińskiego ruchu narodowego, pojednania narodowego i kulturalnego odrodzenia z tendencjami socjalno-ekonomicznymi, które głosiły potrzebę redagowania literackich czasopism dla Rusinów (Ukraińców) w ich narodowym języku. W latach 1862–1866 takie czasopisma wydawała młodzież ukraińska: „Meta” (1863–1865), „Niwa” (1865 r.), „Rusalka” (1866 r.). Ideę narodowego i kulturalnego odrodzenia lansowała literacko-polityczna „Meta”, redagowana przez Ksenofonta Klymkowycza. Na łamach tego pisma wzywano do pojednania z Polakami. „Niwa” to z kolei czasopismo naukowo-literackie ukazujące się pod redakcją Konstantyna Korbala. „Rusalka” była pismem organizacji studenckiej, miała charakter pisma literackiego, jej redaktorem był W. Szaszkewycz.

Przed nadaniem Galicji autonomii ukazały się zaledwie dwa tytuły podejmujące problemy pedagogiczne. Były to „Dom i Szkoła” (1863–1864) oraz „Szkoła” (1865 r.). W latach 1867–1901 ukazywało się ponad 135 tytułów prasy ukraińskiej, w tym sporo pedagogicznych.

Mamy bowiem przed sobą książkę naprawdę wartościową, napisaną z pasją. Przy tym jest to niewątpliwie dzieło naukowe o dużej randze historycznej, o czym decyduje zarówno ogrom wykorzystanych źródeł, jak i nad podziw skrupulatny sposób ich interpretacji.

